

ВІДГУК
на дисертацію Ференса Богдана Володимировича
«Транснаціоналізація політичного простору України та ЄС»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за
спеціальністю 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем
та глобального розвитку

На початку XXI століття спостерігається ускладнення інституційної структури самоорганізації людської цивілізації. Насамперед, еволюціонує традиційна держава, втрачаючи притаманні їй характеристики. Ще одним феноменом може вважатися симбіоз міждержавних утворень з державами та/чи іншими недержавними суб'єктами політичного процесу, внаслідок чого формується складна «форма наднаціонального організаційного поля» у вигляді спільного (об'єднаного) політичного простору (с.3).

Подібні процеси (взаємодія і об'єднання політичних полів) відбувалися під час інтеграції нових членів до Європейських Співтовариств, а згодом й до Євросоюзу впродовж 70-х рр. XX – початку XXI століть. Саме формування такого простору чи транснаціоналізація, відбувається шляхом інституційного та міжпартійного співробітництва, міжрегіональної та транскордонної співпраці, європеїзації, трансміграції, розвитку громадянського суспільства, бізнесу, ТНК, профспілкових об'єднань, ЗМІ, реалізації культурних обмінів тощо.

Найбільш показовим прикладом тут може слугувати Європейський Союз і Україна, причому український випадок матиме дві особливості, що вирізняють його з-поміж попередніх. По-перше, це більша відмінність полетворчих елементів двох суб'єктів, і по-друге, більший, ніж раніше вплив загального процесу трансформації держави. Отже, процес європейської інтеграції України відбуватиметься не лише у політичній сфері на рівні «держава-інститути ЄС», але матиме місце зближення, взаємодія і створення спільних форм і на рівні недержавних інституцій. Більш того, успішність інтеграції все більше вимірюватиметься поступом саме у недержавній сфері.

Слід зазначити, що дана проблематика ще не знайшла належного висвітлення у дослідженнях вітчизняних вчених, але зараз, зважаючи, насамперед, на практичні потреби процесу євроінтеграції, в Україні виникла необхідність поглибленого аналізу і концептуалізації категорій «політичного поля» і «транснаціоналізації», тому дисертаційна робота Б.В. Ференца є важливою і актуальною.

Запропоновані дисертантом мета і завдання, а також об'єкт, предмет і структура роботи не викликають заперечень. Їм повною мірою відповідають методи дослідження та на належному рівні сформульована наукова новизна дослідження. Хронологічні рамки охоплюють відповідний історичний період, що дає змогу глибоко і всебічно вивчити предмет.

Цінність даної дисертації полягає у тому, що автор переводить аналіз процесу глобалізації з високих знеособлених рівнів генералізації, до поглибленого розгляду різнорівневої взаємодії і взаємовпливу конкретних суб'єктів, зокрема, за визначенням дисертанта, «нетипових агентів транс націоналізму» (с.4).

Перший розділ «Стан наукової розробки проблеми транс націоналізації політичного простору» аналізує документальні джерела і роботи дослідників з даної тематики, зазначаючи, що «проблематика дослідження політичного простору, впливу недержавних акторів на поглиблення інтеграційних процесів, перебуває на стадії методологічної розробки та вимагає більш ґрунтовного вивчення» (с.24).

Розглядаючи концептуально-теоретичний вимір проблеми транснаціоналізації, дисертант слушно звертає увагу на те, що традиційні держави перестали бути єдиними суб'єктами на міжнародній арені, так само «в сучасному світі не існує універсальних моделей розвитку, які були б придатними для всіх країн і народів» (с.31-32). Він визнає складність концептуалізації «політичного простору», розглядаючи його «складну систему зв'язків, які встановлюються між учасниками політичного життя та набувають форми багатомірного об'ємного цілого» (с.58). Дисертант аналізує

внесок провідних теоретичних шкіл міжнародних відносин у концептуалізацію «політичного простору» (с.43-57).

У другому розділі «Політичний простір Європейського Союзу і України як транснаціональна система європейського континенту» розглядаються Лісабонська угода і специфіка трансформації європейського політичного простору, теоретичний вимір зовнішньої політики ЄС та місце у ній України, а також системоутворюючі чинники транснаціоналізації політичного простору України і ЄС.

Дисертант детально зупиняється на перерозподілі повноважень основних органів ЄС внаслідок прийняття Лісабонської угоди, зазначаючи зрослу роль Європарламенту і національних парламентів, а значить і європейських політичних партій у політичному процесі на континенті (с.69-79). В якості важливого інструменту громадянського впливу на процес прийняття рішень розглядається Європейська громадянська ініціатива (с.79-80). Загалом, на думку дисертанта, Лісабонська угода відобразила з одного боку ускладнення політичного простору на континенті, а з іншого – спробу упорядкувати його на основі складного балансу інтересів зрослої кількості гравців (с.90).

Автор аналізує три підходи щодо вивчення зовнішньої політики ЄС в контексті транс націоналізації спільного політичного простору, в основі яких лежить співвідношення впливу державних і недержавних чинників на вироблення і здійснення політики Європейського Союзу, а саме: «державоцентричної, порівняльної та «*sui generis*», тобто природи унікального походження. Сам дисертант підтримує унікальний характер Євросоюзу як перехідної форми, що містить складне переплетення різноманітних чинників і рівнів (с.93). Прикладом цього дисертант бачить процес врядування в ЄС, в кому компетенції управління належать не лише національним урядам, але розповсюджуються й на органи Європейського Союзу (с.93-95).

Цікавим є аналіз чинників інтеграції України у політичний простір Євросоюзу, зокрема, через участь у Програмі Східного партнерства.

Дисертант вважає, що існуючий і пропонований на перспективу механізм партнерства недостатній для якісної взаємодії України з політичним простором Європейського Союзу в силу як позиції європейської політичної еліти, так і процесів у самій Україні після проголошення її незалежності (с.102-109).

Дисертант аналізує спільні і відмінні характеристики політичних полів ЄС, що включають в себе різний характер конфліктогенності і демократичності (с.109-111). Водночас, він вважає, що існують також і чинники, що сприяють взаємопроникненню політичних просторів України і Євросоюзу. До них відносяться безпекові і економічні пріоритети, що зараз значною мірою збігаються. На думку дисертанта (і з цим варто погодитись), «ключовим чинником транснаціоналізації політичного простору України та ЄС виступає *інституціональне співробітництво* як цілеспрямований процес співпраці організаторів і водночас учасників інтеграційного процесу» (с.113).

Він зазначає, що у рамках такої співпраці створюється особлива система взаємовідносин, а також механізмів управління процесами інтеграції, які визначають створення ефективних зв'язків, що дозволяють виявляти пріоритети і погоджувати взаємні інтереси, чітко реагувати на потреби поглиблення інтеграційної взаємодії (с.113). Існуючі механізми ЄС, що існують поза і в рамках Угоди про асоціацію України і ЄС, загалом створюють можливість для глибокої інституційної взаємодії, хоча для держав-нечленів існують і об'єктивні труднощі (с.120). Дисертант аналізує процес європеїзації, котрий є наслідком утворення транснаціональних мереж на різних рівнях, зокрема, через міжпартійне співробітництво, взаємодію недержавних акторів, регіональну співпрацю, міграцію тощо (с.125-142).

Розділ третій «Політико-аналітичне моделювання перспектив інтеграції України в політичний простір ЄС» аналізує напрями державної політики щодо поглиблення транснаціоналізації політичного простору України і ЄС; роль національного парламенту, політичних партій та громадянського суспільства у формуванні спільного політичного простору сторін; пропонує

когнітивну модель транснаціоналізацію політичного простору України і ЄС: когнітивне моделювання, а також сценарії подальшої інтеграції України в політичний простір ЄС.

Аналізуючи стан сучасної державної політики в Україні, дисертант відзначає, що існує нагальна потреба у пошуку дієвих механізмів з метою забезпечення поглиблення транснаціоналізації політичного простору України та ЄС (с.150). На думку автора, у процесі формування спільного політичного простору Євросоюзу і України першочергової ваги набувають такі принципи державного врядування, як ефективність, прозорість і залученість (с.151-152). Важливе значення при цьому надається такому процесові як децентралізація, що поряд з іншим, створює інституційні передумови для транснаціональної взаємодії різноманітних суб'єктів Євросоюзу і України (с.153-154).

Дисертант детально зупиняється на аналізі ролі національного парламенту, політичних партій і громадянського суспільства у процесі створення спільного політичного простору сторін. Верховна Рада України має досить вагомі повноваження і можливості у сфері європейської інтеграції як законодавчий і контролюючий орган, однак ефективність її роботи у цьому напрямку знижується внаслідок невідпрацьованої взаємодії з виконавчою владою і часто низьким рівнем законодавчих ініціатив з боку депутатів і уряду (с.164-165). Інший напрям взаємодії - міжпартійна співпраця ускладнюється різною природою політичних партій в Європі і Україні (с.168). Водночас варто зазначити, що політичні партії країн-членів ЄС можуть слугувати вагомим інструментом впливу і лобіювання українських інтересів у органах ЄС. Громадський сектор є ще одним важливим інструментом формування спільного політичного простору і у багатьох випадках дозволяє обходити обмеження співпраці політичних акторів (с.172-173).

Особливий інтерес становить запропонована автором когнітивна модель транс націоналізації політичного простору Євросоюзу і України, що ґрунтується на взаємодії і взаємовпливові виокремлених автором базових

факторів (с.174-178). На основі моделювання дисертант запропонував сценарії подальшої інтеграції України у політичний простір ЄС до 2030 року. Вони, виходячи з готовності суб'єктів взаємодії, зводяться до наступних: надійної інтеграції, інтеграції з перешкодами, слабкої інтеграції (с.184-194). На думку опонента, запропоновані сценарії відрізняються значним рівнем достовірності.

На завершення слід констатувати, що висновки дисертаційного дослідження Б.В.Ференса загалом відзначаються продуманістю та ґрунтовністю, а також суттєвою науковою новизною. Запропонована дисертаційне дослідження має достатній рівень наукової апробації. Практичне значення роботи вбачається в тому, що одержані дисертантом результати можуть бути використані при розробці курсів і спецкурсів з проблем європейської інтеграції, міжнародної безпеки тощо, а також у практичній діяльності органів зовнішніх зносин і суб'єктів політичного процесу.

Проте, незважаючи на високу оцінку дослідження, необхідно звернути увагу й на низку недоліків.

По-перше, дисертант у вступі не згадав системний підхід, подаючи методологію дослідження, хоча водночас у тексті розділу I він детально аналізує системний підхід в якості одного з провідних методологічних інструментів дослідження, а також застосовує його у роботі.

По-друге, остання конференція, де відбувалася апробація результатів дослідження, датована травнем 2018 року. Так само, остання публікація мала місце минулого року. Таким чином, останні події, пов'язані з предметом дослідження, могли не отримати належної апробації.

По-третє, у роботах з політичних наук термін «історіографія» не вживається. Натомість використовується термін «джерела».

По-четверте, на с.20 краще вжити «вивчення» а не «наукового пізнання» (с.20), оскільки поняття «пізнання» має загальний універсальний

характер, а щодо конкретного випадку ліпше вживати більш вузьке поняття на кшталт «вивчення» чи «дослідження».

По-п'яте, з подальшого тексту незрозуміло, які саме документальні та науково-теоретичні публікації «вперше вводяться до наукового обігу» (с.20-23).

По-шосте, висновки до розділів занадто обширні і частина матеріалу могла б бути перенесена до тексту підрозділів.

На завершення потрібно відзначити, що вказані недоліки загалом не применшують наукової цінності представленого дослідження. Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації, авторефераті та опублікованих працях Б.В.Ференса, їхня достовірність та новизна в цілому не викликають заперечень і свідчать про значну роботу, виконану дисертантом. Результати дослідження відзначаються суттєвою новизною і мають важливе наукове та практичне значення. Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертації.

Дисертаційне дослідження Б.В.Ференса повністю відповідає всім вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 зі змінами, а його автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку.

**Офіційний опонент,
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри міжнародних
відносин Чернівецького
національного університету
імені Юрія Федьковича**

С.Г. Федуняк

